

De eisprong van de neushoorn

Er zijn nog maar een paar honderd Sumatraanse neushoorns over. Inzicht in hun ongewone ovulatie helpt een fokprogramma op weg. **Michiel Hegener**

HI IPUH! HI SUCHI!’ Dr. Terri Roth begroet één procent van de wereldpopulatie van de Sumatraanse neushoorn. Ipuh en zijn dochter Suchi onderwerpen de dikke ijzeren spijlen van hun hokken in Cincinnati Zoo aan een duurzaamheidstest. Ze willen naar buiten, waar bergen verse bladeren klaarliggen. Roth vertelt hoe Ipuh dierentuinbezoekers soms ondersproeit met urine. Zoals iedere dag zullen ook vandaag honderden kinderen en hun begeleiders dat gevaar trotseren om een blik te kunnen werpen op ’s werelds grootste diersoort die uitsluitend in regenwoud leeft, tevens de kleinste neushoornsoort, tevens de meest bedreigde neushoorn, tevens de enige neushoorn met een vacht, vooral bij de jonge exemplaren. DNA-onderzoek heeft aannemelijk gemaakt dat de Sumatraanse neushoorn een achterneef is van de wolharige neushoorn uit de ijstijden.

Suchi en Ipuh krijgen een paar wortels en appels van Roth, hoofd van het Center for Conservation and Research of Endangered Wildlife bij de dierentuin. Zij was degene die in 2000 ontdekte waarom er nog nooit een Sumatraanse neushoorn in gevangenschap was geboren.

“In totaal werden tussen 1986 en 1994 veertig Sumatraanse neushoorns gevangen en samengebracht in dierentuinen en fokcentra”, vertelt Roth. “En dat heeft in die periode geresulteerd in nul geboorten.” De frustratie was enorm en de Indonesische regering schrapte het programma. Maar de meeste gevangen dieren waren er nog, onder hen Ipuh en de moeder van Suchi, Emi (vorig jaar overleden). Jarenlang probeerden experts tevergeefs om te fokken – tot 1996, toen Roth het toneel betrad, na het voltooien van een dissertatie over fokken met paarden. Neushoorns en paarden, beide onevenhoevigen, staan dicht bij elkaar dan het lijkt. Mede daardoor kwam Roth op het idee het hormoon progesteron aan zwangere neushoorns toe te dienen, net als gebruikelijk bij zwangere paarden die een paar keer een foetus verloren.

PAARDENPROGESTERON “Het verliezen van foetussen is bij neushoorns die nog geen jong ter wereld brachten heel normaal, vermoedelijk ook in het wild”, zegt hij. Van de vijf neushoornsoorten worden er nu vier in gevangenschap gefokt – alleen de Javaanse niet – en bij alle vier wordt nu soms paardenprogesteron toegediend. Of het werkelijk werkt is onbewezen, maar er is veel anekdotisch bewijs.

Maar voordat de progesteronspuit eraan te pas kwam moest Emi, het enige vrouwtje in Cincinnati, wel drachtig worden. Samenbrengen met Ipuh en afwachten tot hij haar beklom was geen optie. Sumatraanse neushoorns zijn uiterst solitaire dieren; de twee zouden elkaar acuut het perk uitgevochten hebben. Een ontmoeting moest wachten tot het juiste moment in de cyclus van Emi. Roth: “Bij paarden heb ik veel met ultrasound gewerkt en dat bleek ook mogelijk met Emi. Met lekker eten werd ze eens per week een krappe kooiconstructie ingeloodst. Terwijl ze rustig door at, kon ik vaststellen of zich een eikel ontwikkelde. De eikel zie je niet, wel de follikel, een soort blaas rond het ei.”

Het merkwaardige was dat er geen ovulatie viel te signaleren, wat gepaard zou moeten gaan met het barsten van de follikel. Dat zou het moment zijn om Emi en Ipuh in één perk te zetten. Roth: “De follikel groeide – en na verloop van

Rechts Andalas met wijlen moeder Emi. Rechts onder Terri Roth met onbekende Sumatraanse neushoorn.

FOTO AP

dagen of weken zakte hij weer langzaam in elkaar.” Wat ze toen nog moest ontdekken is dat de Sumatraanse neushoorn, als enige neushoornsoort, pas ovuleert na de paring. Het zaad blijft een paar dagen goed in de uterus, er komt een ei vrij, en dat wordt bevrucht terwijl vader een perk verder rustig in zijn modderbad ligt. Die ontdekking door Roth was de doorbraak. Daarna werden Emi en Ipuh samengebracht zodra de follikel groot genoeg leek bij de ultrasoundmetingen.

IN MEMORIAM Emi had eerst nog vijf miskramen, en toen was het raak. In 2001 werd Andalas geboren, de eerste Sumatraanse neushoorn in gevangenschap in 112 jaar. In 2004 volgde Suchi. In 2007 Harapan. En in 2009 overleed Emi, 21 jaar jong. “Meer dan enige Sumatraanse neushoorn ter wereld droeg ze bij aan het redden van

haar soort”, schreef Roth in een in memoriam, “geen dier in onze dierentuin was zo geliefd”. Ze had nog zeker twee jongen kunnen krijgen met Ipuh.

BANG Nu de formule bekend is, zou het fokken met volle kracht vooruitkunnen. Er zijn op dit moment echter maar twee mogelijkheden. Een is om Suchi te laten dekken door haar vader Ipuh. Roth denkt daar serieus aan. “Het is inteelt, maar dat gebeurt in het wild soms ook. Als met het kind maar wordt gefokt langs een andere lijn.” De andere mogelijkheid is dat Andalas een van de twee vrouwtjes bevrucht waarmee hij nu samen in het Way Kambas fokcentrum in Sumatra zit. Maar het vrouwtje Rosa is om duistere redenen erg bang voor hem. Resteert Ratu, die dit voorjaar drachtig werd maar in april haar foetus verloor.

SPOREN TELLEN

De Nederlander Nico van Strien, in 2008 overleden, vond een werkbare methode om Sumatraanse neushoorns te tellen en promoveerde daarop in 1985. Tijdens vijf jaar veldwerk in Gunung Leuser zag Van Strien vier keer een neushoorn en hoorde hij er elf keer een snuiven. (Zie YouTube: *Sumatran rhino caught first time on camera on Borneo*.) Om ze te tellen identificeerde Van Strien individuen aan hun sporen, waarvan hij gipsafgietsels maakte. Extrapolerend kwam hij op duizend dieren, verspreid over Sumatra, Sabah op Maleisisch Borneo en het schiereiland Maleisië. Dat viel mee – de befaamde Duitse zoöloog Bernhard Grzimek schreef in 1972 dat er nog 15 à 45 resteerden. Strikte bescherming was geboden, maar die was slecht te realiseren vanwege de habitat van de *Dicerorhinus sumatrensis*, het oerwoud. De aanleg van oliepalplantages is onstuitbaar, boskap idem, en stropen bestrijden in dichte jungle lukt niet.

Probleem is ook de enorme geografische spreiding. Van de zeldzaamste neushoornsoort, de Javaanse, zit 90 procent van de wereldpopulatie (50 dieren) op Java, in één nationaal parkje ter grootte van de Veluwe, dat goed kan worden beschermd waardoor die populatie al jaren stabiel is. Voor de Sumatraanse neushoorn diende zich een parallelle strategie aan die kansrijker leek: restpopulaties van 1 à 3 dieren in geïsoleerde bospercelen vangen in valkuilen, ze samenbrengen in fokcentra, daar een populatie opbouwen en de overige dieren weer loslaten.

Gevraagd wat ze zou doen als ze tien miljoen dollar kon besteden aan de redding van de unieke dieren verzinkt Roth even in stilte, en zegt dan dat niet geldtekort maar politiek het grootste probleem is. “Op Sabah hebben ze een mannetje in gevangenschap; hij kwam in 2008 een plantage binnenlopen. Ik ben er sterk voor dat hij en Suchi samen jongen krijgen – alleen zijn de Maleisische autoriteiten er tegen. Ze zien de Sumatraanse neushoorns op Sabah als een geografische ondersoort die niet mag worden vermengd met de ondersoort van Sumatra.” ●

